

УДК 327.88

Набока А.В.

Харківський національний
університет Імені В.Н. Каразіна

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Аналізується поняття гібридної війни та методологічні підходи до його визначення, досліджуються аналогічні методи політичної боротьби суб'єктів геополітичного протистояння протягом ХХ століття. Особливу увагу звернено на особливості формування нового світового порядку в епоху глобалізації, виокремлено поняття «кольорових революцій», «асиметричних конфліктів» як одного з елементів гібридної війни, розглянуто нинішню систему міжнародних відносин як частково діючу.

Ключові слова: гібридна війна, глобалізація, геополітичне протистояння, інформаційний вплив, міжнародна безпека, дипломатичні засоби, світовий порядок.

Набока А.В.

ГИБРИДНАЯ ВОЙНА КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Анализируется понятие гибридной войны и методологические подходы к его определению, исследуются аналогичные методы политической борьбы субъектов геополитического противостояния на протяжении ХХ века. Особое внимание обращено на особенности формирования нового мирового порядка в эпоху глобализации, выделены понятия «цветных революций», «асиметричных конфликтов» как одного из элементов гибридной войны, рассмотрены нынешнюю систему международных отношений как частично действующую.

Ключевые слова: гибридная война, глобализация, геополитическое противостояние, информационное воздействие, международная безопасность, дипломатические средства, мировой порядок.

Naboka A.

HYBRID WAR AS AN ELEMENT OF BUILDING OF A NEW GEOPOLITICAL REALITY

The concept of hybrid war and methodological approaches to that concept are analyzed, similar means of political struggle of subjects of geopolitical confrontation during the 20th century are explored. Particular attention is paid to the peculiarities of the formation of a new world order in the era of globalization, the notion of «asymmetry conflicts» as one of the elements of a hybrid war is highlighted, and the existing system of international relations as partially operating is considered, diplomatic means, world order.

Keywords: hybrid war, globalization, geopolitical confrontation, information influence, international security.

Поняття «гібридна війна» є комплексним поняттям і виражає багатогранний спектр політичного протистояння. По суті будь-яка дія в міжнародних відносинах має наслідки та вплив на глобальну політичну систему. Тому трактування гібридних війн є більш суб'єктивним поняттям і виражає конкретну ситуацію в контексті «причина-наслідок». У міжнародних урядових колах, кулуарах,

журналістських статтях і наукових дослідженнях стосовно цієї проблеми часто звучать такі поняття, як «війни малої інтенсивності», «неявні військові конфлікти», «асиметричні», «нелінійні конфлікти», «бунтівна війна». Але все більше науковців виокремлюють поняття «гібридна війна», тому що воно включає у себе ширше коло понять, враховуючи особливості сучасної політичної боротьби. Отже, метою статті є формулювання поняття «гібридна війна», аналіз ролі і можливостей «гібридної війни» в геополітичній боротьбі та визначення

ступеня впливу на міжнародну політичну систему. Завданнями статті є: проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до пояснення феномена «гібридних війн», визначення найбільш проблемних сфер світової безпеки, виокремлення інструментарію гібридної війни, визначити ступінь впливу її на глобальні політичні процеси.

У XXI ст. з розвитком інформаційних технологій гібридна війна стала ще складнішою та здобула новий інструментарій і методи боротьби. Зокрема впливове видання «Military Balance 2015», що є щорічним виданням Лондонського Міжнародного інституту стратегічних досліджень та складає рівень військового потенціалу країн, дає визначення гібридній війні: «Використання військових і невійськових інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення раптовості, захоплення ініціативи і отримання психологічних переваг, які використовуються в дипломатичних діях, масштабних і стрімких інформаційних, електронних та кіберопераціях, з прикриттям і приховуванням військових і розвідувальних дій в поєднанні з економічним тиском» [1, с. 6].

Бунтівна війна є одним із фундаментів гібридної війни, починаючи 70-х років 20-го століття. Зокрема Е. Месснер у своїй праці «Всесвітня бунтівна війна» наголошує, що світ рухається до Третьої Світової війни, але ця війна не має чітких кордонів і правил. Вона супроводжується певним хаосом, який може бути контрольованим. Така війна не має лінії фронту, вона має інші цілі та завдання. Е. Месснер наголошує на тому, що основні завдання і ціль полягають не у військовій перемозі та військовому протистоянні, оскільки в такому випадку можлива партизанська війна, що може не дати використати відповідний потенціал завойованих територій. Тому цей автор приділяє основну увагу психологічному аспекту. Населення потрібно завоювати психологічно, тобто силою слова, використовуючи інструменти пропаганди, що повинні бути спрямовані в обидві сторони: на дію ворога, а також на поведінку власного населення. Інструментом такої війни є повстання, бунт, що є синонімом не тільки боротьби, але й зброї як інструмента політичної боротьби. Саме поняття «заколот» є різноякісним. На наш погляд, можна виокремити внутрішній та зовнішній чинники його легітимації в подальшому. Протиборні сили можуть не вести активних

бойових дій, а перевести свої дії, наприклад, в інформаційну сферу, що є прямим способом впливу на психологію мас як у власній державі, так і державі-супротивнику. Психологія виступає тут не як допоміжний елемент у гібридній війні, а як головний – з точки зору інструментарію. Зокрема Е. Месснер зауважує: «Мистецтво революції полягає у врахуванні того, які у цей момент відхилення психічного стану певної маси людей від норми. Врахувавши це, революція формулює привабливі, запальні гасла. А потім зі складу аморфної народної маси формує активну народну юрбу, керовану революційними ватажками. Революція користується психічними процесами в аморфному (в масах), щоб за допомогою активних сил (натовпів) змінювати форми життя» [2, с. 103]. Головне завдання – посіяти хаос, ненависть та незадоволення серед населення ворога, подавити його волю та перетягти на свій бік. Але внутрішнє завдання є також важливим, зокрема це використання психології для поширення ненависті та агресії на своїй території – і не лише у війську. Необхідно створити таку ситуацію, щоб ненависть буде спрямована не лише на військових, яких можна фізично ліквідувати, а на народ як такий. «Бунтівна війна» є широким поняттям та відбиває на практиці війну «всіх проти всіх».

Поняття «бунт», «заколот» є по суті зброєю у процесі боротьби, а кермо та двигун – це пропаганда, що впливає на свідомість через підсвідомість і є постійно змінюваною для збудження нових яскравіших емоцій. Але «бунтівна війна» є менш складним явищем та менш глобальним, ніж гібридна війна. Такі дії є стратегією та тактикою інших держав і не обов'язково воюючої сторони. Наприклад, різноманітні державні та недержавні структури, фонди «розвитку демократії» Джорджа Сороса, зокрема фонд «Відкрите суспільство» та фонд «Культурні ініціативи», а на сучасному етапі амбіції Росії є додатковим важелем впливу. Такі фонди створені в більшості пострадянських країн та у країнах Північної Африки. Але саме поняття «бунт» не є об'єктивною дією, навіть якщо його розглядати крізь призму незадоволення та внутрішньополітичної нестабільності. Існують відповідні зацікавлені суб'єктивні міжнародні сторони, які лише використовують таку ситуацію для своїх цілей і підтримують та поглиблюють незадоволення. Для пересічного громадянина участь у творенні історії є вже перемога, а також підсилення

своїєї значущості та відстоювання власних інтересів. Але світ – поняття багатогранне. Зокрема якщо у внутрішньополітичній боротьбі для громадянина або навіть політика це буде перемога, то в глобальній політиці він є об'єктом управління і заручником ситуації.

Поняття гібридної війни можна трактувати як «асиметричний конфлікт». Таке пояснення політичної боротьби (будь-яка війна починається як наслідок політичних рішень, а також війна є політикою, але іншими методами) є також одним із складових теоретико-методологічного пояснення гібридної війни. Зокрема «асиметричний конфлікт» виникає, коли між воюючими сторонами є суттєві відмінності в військовій силі та могутності, а також у рівні впливу на міжнародній арені. Яскравим прикладом такої боротьби можна назвати низку збройних конфліктів, але, на нашу думку, найбільш показовим є війна між Іраком та США, що почалася 2003 року.

Розглядаючи події, що пов'язані з війною в Іраку ми повинні зауважити, що це відбувалося в пострадянський період і не в контексті Холодної війни, а за домінування однієї наддержави – США. Передісторією цих подій були розбалансовані відносини між США та Іраком. Перші розмови про можливу військову операцію США в Іраку з'явилися після терактів 11 вересня 2001 р. та звинуваченнями Саддама Хусейна у співпраці з Алькаїдою. Натомість на Багдад тиснуло міжнародне співтовариство через припинення дії міжнародних спеціалістів з пошуку зброї масового враження в Іраку. Колін Пауел не зміг переконати Раду Безпеки ООН, що в Іраку є зброя масового враження (відома історія з демонстрацією пробірки з невідомою речовиною), не додали аргументів на користь активних дій проти Іраку і ЦРУ та відповідні спеціальні служби. Але це не зупинило США, і вторгнення в Ірак почалося в березні 2003 року без Санкції Ради Безпеки ООН з порушенням, міжнародного права та Статуту ООН.

Такі події можуть служити прикладом асиметричного конфлікту в політиці та домінування однієї сторони, а також ерозії міжнародної системи безпеки. До того ж опозиція до таких дій США з боку Росії, Франції та Німеччини була досить ваговою. Різна політична вага держав зумовила асиметричність війни на практиці, зокрема у наземній операції США в Іраку, в якій протягом 2003–2010 років було залучено близько 300 тисяч військових. У березні

2003 р. американська армія не мала відчутного супротиву від урядових сил Багдаду, тому в квітні–травні було захоплено Багдад та створювались відповідні загони поліції, що патрулювали вулиці країни. Ірак був поділений на декілька зон окупації. Але все-таки військова операція в Іраку була офіційно закінчена лише в 2011р. повним виводом американської групи військ. Варто зазначити, що навіть слабка іракська армія змогла протистояти американській, перейшовши до партизанських дій та використовуючи теракти, диверсії, та ін. з метою дестабілізації ситуації та реваншу. Або, точніше сказати, не дати супротивнику повністю заволодіти ситуацією. Відомо, що Ірак поділений у релігійному плані на шіїтів та сунітів, які є менш чисельними, але як правило, склали еліту держави, а також еліту партії БААС. На виборах в 2005 р. більшість до парламенту Іраку набрали представники шіїтів, що загострило протистояння та спричинило розкол у самій державі, а згодом і громадянську війну. В 2006 р. з відставних генералів армії Саддама Хусейна була створена організація «Ісламська держава Іраку та Леванту». Варто зауважити, що в 2016 р. Прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер та президент США Барак Обама визнали хибність вторгнення в Ірак 2003 р., що спричинило тяжкі втрати та створення ІДІЛ.

Цей приклад війни на відповідних етапах можна назвати асиметричним, оскільки ми маємо сторони з різною політичною вагою. Ірак перейшов до відповідних асиметричних дій, терористичних атак, диверсій, груп смерті та ін. Були відсутні умови Холодної війни, але залишався вагомий вплив США. Також ці події мають наслідки до сьогодні, і військовий конфлікт в Іраку не закінчений, навпаки, розвивається особливо з виходом ІДІЛ на високий рівень організації. Виникає питання: чи виконані відповідні завдання та чи є демократія на Близькому Сході? Чи ця ситуація і була запланованою і є «контрольованим хаосом»? Або Ірак ще не прийшов до усвідомлення демократичних ідеалів та створення відповідних інститутів.

Важливо підкреслити, що ще одним поняттям гібридного протистояння є поняття «комбінована війна». Зокрема можна припустити, що поєднані поняття «симетричної» та «асиметричної війни» можуть виступати в комплексі особливо на початковому етапі воєнних дій. Дії, що не супроводжуються застосуванням прямих

військових інструментів, є допоміжними та мають ефект відтягування сил, або маніпулювання, але є найбільш ефективними, з точки зору результативності всієї кампанії. Інструментарій війни може змінюватись залежно від ситуації та характеру бойових дій. В умовах відсутності чітких ліній фронту війна переходить у міста, де важко розвернути важкі види озброєння, а ефективнішими будуть невеликі спеціальні групи, диверсії, снайпери та підричники. Але такі дії поєднуються з розробкою відповідної координації дій з основними силами.

Різні методологічні підходи до визначення гібридної війни вказують на різний рівень прийняття рішень та різницю між відповідними політичними рішеннями до застосування конкретного інструментарію безпосередньо в бойових діях. Але навіть про таку різницю можна говорити лише умовно, оскільки військові дії не розпочинаються без відповідних передумов і політичних рішень. Утім, якщо все-таки провести лінію розмежування, то симетричні та асиметричні конфлікти, партизанську війну, комбіновану війну ми відносимо ближче до безпосередніх бойових дій, а політичні рішення є допоміжним інструментом. Збройне протистояння та методи партизанської війни з набуттям інтенсивності перетворюються на гібридну війну.

Ми не можемо взяти всі фактори і чітко віднести до одного поняття чи визначення. Вони взаємозумовлюють один одного та мають відповідні причинно-наслідкові зв'язки. Та все ж гібридна війна є найбільш широким поняттям, тому що прямо чи опосередковано включає у себе всі інші елементи війни.

Якщо скласти чітку структуру війни, наприклад, від політичного рішення до безпосередніх бойових дій, то матимемо визначення гібридної війни. Прикладом може служити Афганська війна 1979-1989 рр. Цей конфлікт відбувався вже в контексті Холодної війни. Приймається політичне рішення про недопущення прозахідного політичного лідера до влади, і залишається ідея власного геополітичного домінування в цій країні з боку СРСР. Наступним рішенням є вхід обмеженого контингенту радянських військ, що «ставить» уряд, лояльний до СРСР. США підтримують іншу групу – моджахедів, поставляючи їм зброю, які по суті, переходять до партизанської війни, але водночас виконувалось глобальне завдання з економічного ослаблення та розвалу СРСР, адже війна потребує колосальних ресурсів.

Від локальних бойових дій та випробування зброї виконується глобальне завдання в Холодній війні – перемога над СРСР шляхом втягнення у війну та зниженням ціни на нафту. Це яскравий приклад того, як внутрішній конфлікт у країні стає способом глобального протистояння. Г. Кіссінджер у своїй праці «Світовий порядок» з цього приводу зауважує: «Регіональні держави направляли до Сирії зброю, фінанси і матеріально-технічну допомогу на благо «своїх»: Саудівська Аравія та країни Перської затоки постачали сунітів; Іран підтримував Асада через «Хезболлу». Коли бойові дії зайшли в глухий кут, все частіше стали виявляти себе радикальні групи, які творили жахливі звірства, геть ігноруючи «прекраснодушні розмови» про права людини» [3, с. 88]. Тобто на глобальному рівні взаємовідносини між конкуруючими сторонами – суб'єктами міжнародних відносин – завжди гібридні, а, отже, важливою є проблема ведення гібридної політики.

Досліджуючи проблематику гібридних війн, ми не можемо не включити в аналіз сучасні світові політичні події, глобалізацію, міграцію, економічні кризи, розвиток технологій та ін. Ці процеси дуже пов'язані і певною мірою доповнюють один одного. Ми можемо спостерігати, що глобальні політичні зміни у світі на початку ХХІ ст. є фундаментом формування нового світового порядку. Аналіз сучасних подій включає у себе елементи прогнозування, враховуючи взаємопов'язаність всіх елементів системи та наявність у відповідний проміжок часу відповідного результату. Наприклад, В.К. Конах у своїй праці «Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання» зауважує, що «Така ситуація зумовлена як об'єктивними чинниками (випереджувальними темпами розвитку інформаційних технологій і платформ поширення інформації – інтернет-видань, мобільного та інтернет-телебачення і радіо тощо), так і суб'єктивними (суспільною чутливістю питань, пов'язаних з державним регулюванням діяльності засобів масової інформації та комунікації)» [4, с.4]. Зважаючи на те, що Ялтинсько-Потсдамська система фактично не працює, сформувалася, на наш погляд, гібридна глобальна система безпеки, що поєднує елементи Ялтинсько-Потсдамської та спроби побудови нової системи.

Перше десятиліття ХХІ століття пройшло під егідою США як єдиного гегемона на планеті з розширенням

демократичного світу та низкою кольорових революцій. Також це десятиліття характерне породженням нових геополітичних викликів, зокрема тероризму та підвищенням загрози терористичних угруповань. Звичайно, цивілізація має досить багато позитивних досягнень та успіхів, але ми маємо справу з гібридною війною та політикою, тому будемо мислити критичними категоріями та більш глобально. Починаючи з 2013 року тектонічні плити в глобальній політиці зрушилися ще більше. Зокрема ми можемо спостерігати вихід та закріплення на світовій арені позицій Росії, що є правонаступником СРСР, а також США з політикою нав'язування своєї моделі розвитку, про що зауважив Г. Кіссінджер: «Йдеться, в кінцевому рахунку, про засади світового порядку і прогрес людства. Радикальна реалістична модель передбачає міжнародну рівновагу, що періодично ускладнюється конфліктами. Згідно з нею, Сполучені Штати не можуть направити перебіг історії в русло гуманізму і демократії, оскільки історією не можна керувати, вона відбувається за власними законами. Неоконсервативна модель приходить на зміну демократичній телеології історії; відповідно до цієї моделі, на Америку покладена відповідальність (і їй це під силу) всіляко заохочувати революції дипломатичними засобами, в крайньому випадку – з допомогою військової сили» [5, с. 3]. Якщо до цього етапу світ можна було сприймати як багатополосний, то на сьогодні ми спостерігаємо відповідну гібридну конструкцію п'єдесталу. Зокрема можна виділити відповідну політичну глобальну гру, де відповідне місце займає кожна з держав. Протистояння Росії та США не можна називати новим етапом «Холодної війни» через те, що, як відомо, США отримало перемогу в ній, а, отже, вона закінчена, крім того, відсутній ідеологічний аспект. Боротьба відбувається у рамках ліберальної економіки, відкритих кордонів та принципах демократії, тому її можна назвати новим етапом нової «Холодної війни», або «гібридною війною».

Безперечно, США ще залишається єдиною наддержавою і, відповідно, має вплив практично на всій земній кулі. США політикою поширення демократії прагнули зберегти свою світову гегемонію, про що написав у своїй праці «Велика шахівниця» З. Бжезинський: «Вперше в історії неєвразійська держава стала не тільки головним арбітром у відносинах між євразійськими державами, але й наймогутнішою державою

в світі. Поразка і розвал Радянського Союзу стали фінальним акордом у швидкому піднесенні на п'єдестал держави Західної півкулі – Сполучених Штатів – як єдину і дійсно першу справді глобальну державу» [6, с. 122].

Наприкінці першого десятиліття XXI ст. США втрачають лідерство в світі на фоні потужних темпів економічного розвитку Китаю, відторгнення ідей демократії на Близькому Сході та відновлення потужностей Росії, яка посилила свою зовнішньополітичну активність та здійснює спроби економічного й політичного переорієнтування на «Схід». З. Бжезинський у 2013 р. наголосив на зміні геополітичної концепції США. Він зауважив: «Часи змінюються, світ стає багатополярним – і якщо США не переглянуть свою концепцію глобальної ролі «Богом обраного гегемона у світовій політиці», то їх чекає точно така сама системна криза, яка згубила свого часу СРСР» [7, с. 1]. Відповідне зіткнення цивілізацій відбувається на гарячій фазі, коли проводиться політика «стравлювання» потужних політичних акторів між собою, підігривається конфлікт. А до цієї фази відбувається не зіткнення цивілізацій, а зіткнення інтересів та амбіцій політичних еліт.

Сьогодні відбувається боротьба за виживання національних країн, тому що протистояти шаленому тиску союзів держав та ТНК досить складно. Саме ТНК є феноменом XXI ст., які переважають держави у фінансовому потенціалі та поглинають їхній суверенітет – це фінансова гегемонія, а не державна. На думку К.С. Гаджієва, в результаті розширення сфери діяльності транснаціональних корпорацій і руху капіталів «відбувається поступове руйнування економічних кордонів між окремими національними державами. Функціонує Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та інші фінансові організації та інститути. З невеликого об'єднання 35 країн, колишніх його керівників, МВФ перетворився на організацію, що охоплює практично всю економіку світу. Створюється і невпинно поширюється система різних зв'язків між цими організаціями та окремими державами. Вони все більше проникають у сферу прерогатив національних держав» [8, с. 217].

Міжнародні потрясіння на початку XXI ст. змушують міжнародні еліти відмовитися від інтеграційних процесів, що активно відбувалися до 2014 року. Світ повністю глобалізований, але відповідні елементи

гібридної війни, або втрата над ними контролю змушує деінтегруватись у політичному та економічному просторі заради безпеки, створювати відповідну «завісу безпеки». Безперечно, світ глобалізований, з точки зору інформаційних технологій, але події в Європі, а також згорання Транстихоокеанського партнерства між США і Європою з обранням нового президента США, чітко показують значення національних держав як первинного чинника у світовій політиці. Наступним етапом захисту власних кордонів стане поступове реальне згорання демократичних інститутів і свобод на тлі їхньої гіпертрофованої демонстрації. Авторитарна модель з максимально можливими демократичними інститутами є імовірним майбутнім політичної системи західноєвропейських країн. На наш погляд, за своєю природою авторитарна модель є більш ефективною моделлю у кризові періоди, з точки зору національної держави, зважаючи на її здатність мобілізувати та накопичувати необхідні ресурси.

Якщо проводити історичні паралелі, то ми не можемо виключити геополітичного протистояння між провідними державами світу. Для цього є, на жаль, багато підстав. Методи геополітичної боротьби будуть розширюватись, включаючи більш

ефективніші, що на сучасному етапі є методами гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Military Balance 2015 / The International Institute for Strategic Studies, 2015. – 504p.
2. Месснер Е. Э. Хочешь мира, победи мятежную войну! Творческое наследие Е.Э. Месснер. – М.: Военный университет, «Русский путь», 2005. – 696 с.
3. Киссинджер Г. Мировой порядок / Г. Киссинджер. – М.: АСТ, 2015. – 512 с.
4. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання : аналіт. доп. / В. К. Конах. – К.: НІСД, 2014. – 76 с.
5. Киссинджер Г. Пределы универсализма. О консерватизме Берка // Россия в глобальной политике / Г. Киссинджер. – 2012 г. номер 4. [электронный ресурс] <http://www.globalaffairs.ru/number/Predely-universalizma-15641>
6. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 447 с.
7. Бжезинский З. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / 2013 г. – 137 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1022010>
8. Гаджиев К. С. Введение в геополитику / К. С. Гаджиев. – М.: Логос, 2000. – 257 с.

УДК 327.8(477)

Іванова Н.С.

Бердянський державний педагогічний університет

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Досліджується феномен «публічна дипломатія» та її важливе значення для зовнішньої політики держави. Значну увагу приділено розгляду публічної дипломатії як засобу налагодження довготривалих взаємин, що створюють сприятливі умови для державної політики. Обґрунтована важливість впровадження практики публічної дипломатії в Україні з метою обстоювання національних інтересів та просування позитивного міжнародного іміджу держави.

Ключові слова: публічна дипломатія, «м'яка сила», інформаційне суспільство, національні інтереси, національний імідж держави, зовнішня політика України.